

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 15^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 1984

ΠΡΟΕΔΡΙΑ Γ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ-ΝΟΥΤΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ.— Περὶ τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀναφερομένων καὶ ἀνεκδότων ἀπομνημονευμάτων τοῦ G.L. von Maurer, ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ Ἰωάννου Σόντη μετ' ἐπεξεργασίαν τῆς κ. Gisela von der Trenck*, διὰ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Παν. Ζέπου.

Μὲ δέος ἐνθυμούμεθα ὅλοι τὸν τραγικὸν καὶ ἀπροσδόκητον θάνατον τοῦ Ἰωάννου Σόντη, ὅταν, σχεδὸν ἀκριβῶς πρὸ δύο ἐτῶν, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς Ὀλομελείας τῆς 18 Μαρτίου 1982, ὁ ἀείμνηστος συνάδελφός μας ἀπέθνησκεν εἰς τὸ βῆμα αὐτὸ συνεπεῖα καρδιακῆς προσβολῆς. Ἀναπολοῦμεν μὲ συγκίνησιν τὴν στιγμὴν τοῦ αἰφνιδίου θανάτου του, ὅταν κατὰ τὴν συζήτησιν ἐπὶ σχετικῆς ἀνακοινώσεως ξένου ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας μας, ὠμίλει περὶ τῆς εὐθανασίας. Καὶ σήμερον, αἰσθανόμενοι τὸ κενὸν ποῦ ἀφῆκεν ὁ θάνατός του, ἀποτίνομεν ἀκόμη μίαν φορὰν τιμὴν εἰς τὴν μνήμην του μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀνακοινώσεως μελέτης ἐκ τῶν καταλοίπων του, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος ἀμέσως κατωτέρω.

I

Ἦδη πρὸ πολλῶν δεκαετιῶν, ὁ Ἰ. Σόντης εἶχε πληροφορηθῆ, ὅτι εἰς τὴν Κρατικὴν Βιβλιοθήκην τῆς Βαυαρίας, εἰς τὸ Μόναχον, εἶχον κατατεθῆ χειρόγραφα περιέχοντα ἀπομνημονεύματα τοῦ G. L. von Maurer, τοῦ διασήμου αὐτοῦ μέλους τῆς Βαυαρικῆς Ἀντιβασιλείας, ἀπομνημονεύματα, τὰ ὁποῖα εἶχε συντάξει μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Μόναχον, περιέχοντα δὲ τὴν ἐντολὴν νὰ δημοσιευθοῦν μόνον μετὰ τὸν θάνατόν του. Ἀνεζήτησεν ἔκτοτε ἐπανειλημμένως ὁ Ἰ.

* JOHN SONTIS — GISELA VON DER TRENCK, *Inedited Memoirs of G.L. von Maurer, relating to Greece. Posthumous work of J. Sontis, as elaborated by Mrs. Gisela von der Trenck.*

Σόντης τὰ χειρόγραφα αὐτά, χωρίς ὅμως ἐπιτυχίαν μέχρι τοῦ 1962. "Ὁμως, κατὰ τὸ ἔτος αὐτό, μετὰ πολλὰς περιπετείας, ἀνεκάλυψεν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν Κρατικὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Μονάρχου τὰ ἀναζητούμενα χειρόγραφα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀναφερόμενα Ἀπομνημονεύματα τοῦ γερμανοῦ νομομαθοῦς. Ἐν συνεχείᾳ, παρήγγειλε φωτοαντίγραφα τῶν ἀπομνημονευμάτων αὐτῶν, τὴν ἀνάγνωσιν δὲ καὶ μεταγραφὴν των ἀνέθεσεν εἰς τὴν κ. Gisela von der Trenck, γερμανίδα ἐγκατεστημένην εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ ἴδιος δ' ὁ Ἰ. Σόντης ἤρχισε τὴν μελέτην των ἀπὸ τοῦ 1970, χωρίς ὅμως νὰ προλάβῃ νὰ συμπληρώσῃ τὴν ὅλην ἐργασίαν του μέχρι τοῦ θανάτου του.

Τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἐπεχείρησεν ἀργότερον ἡ πολύτιμος συνεργάτις του κ. von der Trenck, ἡ ὁποία σήμερον ἔχει περατώσει τὴν μελέτην ὡς αὕτη εἶχε σχεδιασθῆ ὑπὸ τοῦ Ἰ. Σόντη καὶ ἡ ὁποία μελέτη θὰ ἐκτείνεται εἰς πολλὰς ἑκατοντάδας σελίδων, ἐὰν καὶ ὅταν δημοσιευθῇ. Ἦτο δ' ἡ κ. Gisela von der Trenck κατ' ἐξοχὴν ἀρμοδίᾳ νὰ συνεχίσῃ καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὸ ὅλον ἔργον, ὅχι μόνον διότι ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν εἶχεν παρακολουθήσει ἀπ' εὐθείας τὴν προσπάθειαν τοῦ Ἰ. Σόντη, ἀλλὰ καὶ διότι, γερμανὶς ἡ ἴδια, ἀριστοῦχος πτυχιούχος τῆς Νομικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου, ἱστορικὸς τοῦ δικαίου, μὲ ἀρτίαν φιλολογικὴν μόρφωσιν, πεπειραμένη μεταφράστρια καὶ μ' ἐξοικείωσιν πρὸς τὰ χειρόγραφα τοῦ Maurer, ὑπῆρξεν ὄντως ἱκανὴ ν' ἀναδείξῃ συμπληρωμένην τὴν ἐργασίαν τοῦ Ἰ. Σόντη καὶ ν' ἀποκαλύψῃ, ὅπως ἀκριβῶς ἐσχδιάζεε καὶ ὁ Ἰ. Σόντης, τὴν ἐξαιρετικὴν σημασίαν τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀναφερομένων Ἀπομνημονευμάτων τοῦ G. L. von Maurer.

Ἡ σύντομος αὐτῆ σκιαγράφησις δὲν ἐξαντλεῖ τὴν περιπετειώδη ἀνακάλυψιν ὑπὸ τοῦ Ἰ. Σόντη τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Maurer, οὔτε τὸ ἱστορικὸν τῆς μελέτης του καὶ τῆς ἐπεξεργασίας αὐτῆς ὑπὸ τῆς κ. von der Trenck. Αἱ συναρπαστικαὶ λεπτομέρειαι ἀναγράφονται εἰς τὸ ἐκτενέστερον σημείωμα, τὸ ὁποῖον συνέταξεν ἡ κ. von der Trenck καὶ τὸ ὁποῖον, διὰ τὴν πληρότητα, θὰ πρέπει νὰ δημοσιευθῇ, ὅταν τελικῶς δημοσιευθῇ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας ἡ ὅλη ἐργασία.

"Ὁμως, διὰ νὰ σχηματισθῇ κάπως πλήρης ἡ εἰκὼν τοῦ ὅλου θέματος, πρέπει μὲ πολλὴν συντομίαν νὰ ὑπενθυμίσω, πρῶτον μὲν, ὅτι ὁ G. L. von Maurer ὑπῆρξεν, ὡς ἐλέχθη, σημαῖνον μέλος τῆς Βαυαρικῆς Ἀντιβασιλείας, νομομαθὴς διάσημος, ἐπηρεασμένος καὶ ἀπὸ τὴν ἑνδοξον κατὰ τὴν ἐποχὴν του διδασκαλίαν τῆς περιφήμου Ἱστορικῆς Σχολῆς τοῦ Δικαίου τοῦ Fr. K. von Savigny. Δεύτερον, ὅτι, μετὰ τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, ὑπῆρξεν ὁ κατ' ἐξοχὴν θεμελιωτὴς τοῦ εὐρυτάτου νομοθετικοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον μὲ τὰς ἀναγκαίας τροποποιήσεις διετηρήθη εἰς πολλοὺς τομεῖς ὡς ἰσχυρὸν δίκαιον εἰς τὴν Ἑλλάδα, σχεδὸν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Τρίτον, ὅτι, ὡς

ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Savigny, ὑπῆρξεν ὁ ἐμπνευστῆς τῆς συλλογῆς τῶν τοπικῶν ἑλληνικῶν νομικῶν ἐθίμων, τὴν ὁποίαν καὶ ἐδημοσίευσε, γενόμενος οὕτως ὁ πρῶτος τῆς σειρᾶς τῶν μεταγενεστέρων ἱστορικῶν τοῦ δικαίου, ὅσων ἡσυχολήθησαν ἐγγύτερον μὲ τὴν συλλογὴν καὶ τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ ἀγράφου αὐτοῦ θησαυροῦ τοῦ ἑλληνικοῦ λαϊκοῦ δικαίου. Τέλος, τέταρτον, ὅτι ὁ Maurer, θῦμα τῶν ἐναντίον του ἀνταγωνισμῶν καὶ μηχανοραφιῶν τῶν βαυαρῶν συναδέλφων του, ἀνεκλήθη εἰς Μόναχον κατὰ τὸ ἔτος 1834 καὶ ἔκτοτε, μέχρι τοῦ θανάτου του κατὰ τὸ ἔτος 1872, ἔζησε μὲ ζωηρὸν πάντοτε τὸν φιλελληνισμόν του καὶ τὴν νοσταλγίαν τῆς ἀγαπημένης του Ἑλλάδος.

Μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν Βαυαρίαν ἐδημοσίευσε τὸ περίφημον βιβλίον του «Das Griechische Volk» (Ἀϊδελβέργη, 1835), μὲ τοὺς τρεῖς τόμους τοῦ ὁποίου ἐπροίκισε τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου μὲ πολυτιμωτάτας πληροφορίας, ἔγγραφα κλπ., τὰ ὁποῖα καὶ σήμερον ἀκόμη εἶναι ἀπαραίτητα εἰς τὸν οἰονδήποτε ἐρευνητὴν τῆς ἱστορίας τοῦ δικαίου τῆς τουρκοκρατίας, τοῦ ἐθιμικοῦ δικαίου, τοῦ δικαίου τῶν ἐπαναστατικῶν καὶ τῶν μετεπαναστατικῶν χρόνων, ὡς καὶ τοῦ δικαίου τῶν χρόνων τῆς βαυαρικῆς Ἀντιβασιλείας.

Μετὰ τὸ 1835, ὁ Maurer δὲν ἐσταμάτησε τὴν συγγραφικὴν ἐργασίαν. Καὶ ἡ ὀγκώδης αὐτῆ συγγραφικὴ του ἐργασία ἀπόκειται ἤδη εἰς τὰ χειρόγραφα τῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου, δεῦγμα τῆς ἀκαταπονήτου ἐργατικότητός του καὶ τῆς μέχρι τέλους τοῦ βίου του συνεχισθείσης συγγραφικῆς του δραστηριότητος.

Τὰ σωζόμενα χειρόγραφα τοῦ Maurer ἀπόκεινται εἰς εἴκοσι κιβώτια τῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου, ταξινομημένα ὑπὸ τὸν τίτλον «Maureriana» τοῦ τμήματος χειρογράφων. Ἐκ τῶν εἴκοσιν αὐτῶν κιβωτίων, τὰ μὲν ὑπ' ἀριθ. 1 - 18 περιλαμβάνουν χειρόγραφα του ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ γερμανικοῦ δικαίου (τῶν ὁποίων ἡ δημοσίευσις ἔχει ἤδη ἀναγγελεθῆ, ὅτι θὰ γίνῃ εἰς Γερμανίαν). Τὰ δ' ὑπόλοιπα δύο κιβώτια, ἤτοι τὰ ὑπ' ἀριθ. 19 - 20, περιέχουν τὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφορῶντα ἀνέκδοτα χειρόγραφα τοῦ Maurer, ὡς καὶ ἀνέκδοτα ἔγγραφα, εἰς τὰ ὁποῖα ὅλα ἀφορᾷ ἡ μελέτη τοῦ Ἰ. Σόντη καὶ ἡ συμπλήρωσις αὐτῆς.

II

Τὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφορῶντα ἀνέκδοτα χειρόγραφα τοῦ Maurer, περιλαμβάνουν, ἀφ' ἑνὸς μὲν χειρόγραφον τοῦ Maurer ἐπιγραφόμενον «Denkwürdigkeiten. Die Wittelsbacher in Griechenland», ἀφ' ἑτέρου δὲ σωρείαν ἐγγράφων, ἤτοι ἐπίσημα ἔγγραφα, ἀντίγραφα ἢ σχέδια αὐτῶν, ἐπιστολάς, ἀντίγραφα ἢ σχέδια αὐτῶν, ἀντίγραφα πρακτικῶν, προσωπικὰ σημειώματα, ἀκόμη καὶ ἀποκόμματα ἐφημερίδων ἢ περιοδικῶν.

Ἐκ τῶν κειμένων αὐτῶν, τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀπομνημονεύματα, Οἱ Wittelsbach εἰς τὴν Ἑλλάδα», ἀποτελούμενον ἐν ὅλῳ ἐκ 54 τετρασελίδων φύλλων, διαιρεῖται εἰς τὰ ἐξῆς τρία τμήματα: α) Ἱστορία τῆς καταρτίσεως τῆς ἐλληνικῆς Ἀντιβασιλείας καὶ ἱστορία τῆς διαλύσεώς της, β) Ἡ ἀποστολή μου εἰς Ἑλλάδα κατὰ τὰ ἔτη 1854 καὶ 1858, καὶ γ) Τέλος τῆς βαυαρικῆς δυναστείας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ δὲ δεύτερον, ἦτοι τὸ περιέχον τὰ σημειωθέντα ἔγγραφα, περιλαμβάνει πλῆθος κειμένων, ἐξ ὧν ἄλλα ἀναφέρονται εἰς τὸ πρῶτον τμήμα, ἄλλα εἰς τὸ δεύτερον καὶ ἄλλα εἰς τὸ τρίτον τμήμα τῶν Ἀπομνημονευμάτων. Εἶναι δ' ὅλα σημαντικώτατα, διότι ἀναφέρονται εἰς συχνὰ ἀγνώστους λεπτομερείας τῆς ἱστορίας τῆς ὀθωνικῆς δυναστείας, ὅπως τὰ ἐζήσεν ἐκ πρώτης χειρὸς καὶ ὡς αὐτόπτης μάρτυς ὁ Maurer, μὲ μνεῖαν διασῆμων ὀνομάτων τῆς ἐποχῆς του, τῶν ὁποίων φωτίζεται περισσότερο ἢ ἄλλοτε εὐεργετικὴ καὶ ἄλλοτε φθοροποιὸς δρᾶσις.

Δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε καὶ σκόπιμον νὰ ἐπαναλάβω τὰς λεπτομερείας τοῦ προκύπτουν ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ κείμενα.

Ὅμως, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ σημειώσω, μὲ πολλὴν συντομίαν ἄλλως τε καὶ κατ' ἐπιλογὴν, μερικὰ ἰδιαιτέρως ἀξιοπρόσεκτα γεγονότα, ἐξ ὧσων ἱστορεῖ ὁ Maurer εἰς τὰ τρία τμήματα τῶν καταλοίπων του, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀπομνημονεύματα».

Οὕτως, εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῶν Ἀπομνημονευμάτων του, ὁ Maurer ἐκθέτει μὲ κάθε λεπτομέρειαν τὴν προϊστορίαν τῆς συστάσεως τῆς Ἀντιβασιλείας, τοὺς ἀρχικοὺς δισταγμοὺς του ἐξ οἰκογενειακῶν λόγων νὰ μετάσχη αὐτῆς, τὰ μίση καὶ τοὺς ἀνταγωνισμοὺς μεταξὺ τῶν τελικῶς διορισθέντων μελῶν της, τὸν ἐπιβλαβὴ καὶ ἀντιπαθῆ ρόλον τοῦ πρώτου τῆ τάξει ἐκ τῶν ἀντιβασιλέων κόμητος von Armansterg, εἰς τοῦ ὁποίου κυρίως τὰς μηχανορραφίας ὠφείλετο ἢ κατὰ τὸ 1834 ἐπελεθοῦσα ἀνάκλησις τοῦ Maurer. Ὁ ἴδιος ἐξιστορεῖ τὴν πικρίαν τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασεν ἀπὸ τὴν ἄδικον ἀνάκλησιν αὐτὴν καὶ ἀπὸ τὴν ἔναντί του δυσμένειαν τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας, ὁ ὁποῖος, ὅπως ὁ Maurer σημειώνει, ἤρνηθη ἀκόμη καὶ νὰ δεχθῆ καὶ ἐπέστρεψεν ἄθικτον εἰς τὸν συγγραφέα τὸ ἀποσταλὲν βιβλίον του «Das Griechische Volk», ὅταν αὐτὸ ἐξεδόθη κατὰ τὸ ἔτος 1835. Λεπτομέρεια μεταξὺ πολλῶν ἄλλων καὶ αὐτῆ τῆς θλίψεως τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασε τότε ὁ Maurer, θλίψεως, τὴν ὁποίαν, γενικώτερον, δὲν εἶχε παραλείψει νὰ σημειώσῃ ἤδη καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ β' τόμου τοῦ βιβλίου του, ὅπου (σ. 539) παραπονεῖται γράφων: «Ἄς εἶχεν ἔλθῃ (ἢ ἀνάκλησις) μόνον ὀλίγους μῆνας ἀργότερον. Ἡ Ἑλλάς θὰ εἶχεν ἀποκτήσῃ τὰ δικαστήριά της, τὰ ἀνώτερα σχολεῖα της, ἐν πανεπιστήμιον, μίαν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιστημῶν (τὴν ὁποίαν ἐπίσης ἐσχεδιάζεν ὁ Maurer) καὶ γενικώτερον κάποιον στερεώτερον θεμέλιον διὰ τοὺς ἐπομένους χρόνους. . .».

Πνεῦμα πικρίας καὶ ἀπογοητεύσεως διατρέχει τὸ πρῶτον αὐτὸ μέρος τῶν

Ἀπομνημονευμάτων του, ὅπου ὁ Maurer δὲν παραλείπει νὰ περιγράφη μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα τὴν συμπεριφορὰν τοῦ Armanberg καὶ τῶν φίλων τοῦ τελευταίου αὐτοῦ.

Εἰς τὸ δεῦτερον μέρος τῶν Ἀπομνημονευμάτων του, ὁ Maurer ἱστορεῖ διὰ μακρῶν, πῶς, ὅταν ἀνέκτησε τὴν εὐμένειαν τοῦ τότε βασιλέως τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανοῦ Β', τοῦ ἐπροτάθη κατὰ τὸ 1854, νὰ ἐπισκεφθῇ ἐπισήμως τὴν Ἑλλάδα, τελικῶς ὅμως τὸ ταξίδιον αὐτὸ ἐπραγματοποιήθη μόλις κατὰ τὸ ἔτος 1858, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς εἰκοσιπενταετίας ἀπὸ τῆς ἀφίξεως εἰς Ἑλλάδα τοῦ Ὁθωνος. Ἦλθε, λοιπόν, ὁ Μάουρερ εἰς Ἀθήνας, μετὰ προηγουμένην ἐπίσκεψιν τοῦ αὐστριακοῦ αὐτοκράτορος εἰς Βιέννην, συνοδευὼν τὸν νεώτερον ἀδελφὸν τοῦ Ὁθωνος πρίγκηπα Ἀδαλβέρτον, ἡ δ' ὑποδοχὴ των εἰς Ἀθήνας ὑπῆρξεν ἐγκάρδιος. Ἐν συνεχείᾳ ἱστορεῖ τὸ ταξίδιον τοῦ πρίγκηπος Ἀδαλβέρτου καὶ τοῦ ἰδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ταξίδιον ἐπίσημον καὶ φιλικώτατον ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν τούρκων, οἱ ὅποιοι ἀπέβλεπον τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς ἀντίρροπον δύναμιν κατὰ τοῦ σλαβικοῦ κινδύνου. Μὲ τὸν πρίγκηπα Ἀδαλβέρτον ἦλθε κατόπιν εἰς Ναύπλιον, ὅπου ἔγιναν ἐπίσημοι ἑορτασμοί, τοὺς ὁποίους ἠκολούθησεν πάλιν μέσῳ Βιέννης ἡ ἐπιστροφή εἰς Μόναχον, ὅπου ὁ Maurer κατέγραψε τὰς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὸ ταξίδι του. Περιγράφει δ' εἰς τὸ τμήμα αὐτὸ τῶν χειρογράφων του, ὅτι τὸν ἐξέπληξε μὲν ἡ μέχρι τοῦ 1858 ἐπελθοῦσα προκοπὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία ὅμως θὰ ἦτο μεγαλύτερα ὑπὸ καλλιτέραν διακυβέρνησιν, ἱστορεῖ μὲ λεπτομερείας τὰς ἀναμίξεις καὶ ἀντιδράσεις τῆς Ἀμαλίας εἰς πολλὰ θέματα καὶ ἐκφράζει τὴν γνώμην, ὅτι τὸ ταξίδιον του θὰ εἶχε προσφέρει πολλά, ἂν καθίστατο δυνατὴ ἡ ἀνάκτησις ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης μεταξὺ τῶν δύο θρόνων, τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ βαυαρικοῦ, ὡς καὶ ἂν παρὰ τὰς ἀντιδράσεις τῆς Ἀμαλίας, ὁ μέλλον βαυαρὸς διάδοχος ὠρίζετο, ὡς ἀπῆται τὸ τότε ἰσχύον Σύνταγμα τοῦ 1844 (ἄρθρον 40), ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ πρεσβεύη τὴν θρησκείαν τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὁ Maurer ἐμφανίζεται οὕτω προσεκτικὸς παρατηρητὴς καὶ ἀντικειμενικὸς κριτὴς τῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Αὐλὴν συμβαινόντων. Κακίζει τὴν ἀπομόνωσιν τῆς Αὐλῆς αὐτῆς καὶ τὰς ψυχρὰς σχέσεις τῆς πρὸς τὸ διπλωματικὸν σῶμα τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ ἀφίνει νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι ὅλα αὐτὰ προεμήνουον τὴν ἐπικειμένην κατάρρευσιν τοῦ ὀθωνικοῦ θρόνου, περὶ τῆς ὁποίας ὀμιλεῖ εἰς τὸ ἀμέσως ἐπόμενον γ' τμήμα τῶν ἀπομνημονευμάτων του.

Πράγματι, εἰς τὸ γ' αὐτὸ τμήμα τῶν Ἀπομνημονευμάτων του, ὑπὸ τὸν τίτλον «τὸ τέλος τῆς βαυαρικῆς δυναστείας εἰς τὴν Ἑλλάδα» (καὶ εἰς τὸ περιθώριον «δύσις τοῦ θρόνου»), ὁ Maurer περιγράφει τὸν διαρκῆ κατήφορον τῆς βαυαρικῆς δυναστείας, τὰς ἐνδοοικογενειακὰς διενέξεις τῆς βαυαρικῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, τὰς ἀναμίξεις τῆς Ἀμαλίας, τὰς ἐπεμβάσεις τῶν ξένων δυνάμεων καὶ τὴν ἔντασιν τῶν προσπαθειῶν

του ρωσσοφίλου κόμματος εις τὸ θέμα τῆς διαδοχῆς, τέλος ὅλα τὰ γεγονότα πού ὠδήγησαν εις τὰς ἀντιπαθείας, ἀλλὰ καὶ εις τὰς στρατιωτικὰς ἐξεγέρσεις κατὰ τοῦ Ὅθωνος, τὰ ὁποῖα ὅλα κατέληξαν εις τὴν ἐκθρόνισίν του. Ὅλα αὐτὰ ὁ Maurer τὰ ἐνισχύει μὲ παράθεσιν πολλῶν, ἄλλοτε γνωστῶν καὶ ἄλλοτε ἀγνώστων, ἐγγράφων ἢ τεκμηρίων. Καὶ δὲν παραλείπει νὰ ἐκφράζῃ συχνότατα τὸν ἄκρατον φιλελληνισμόν του καὶ νὰ ὑπερηφανεύεται δι' ὅσα αὐτός, ὡς μέλος τῆς Ἀντιβασιλείας, εἶχε προσφέρει, παλαιότερον, ἀναγράφων εις τὸ τέλος τὴν αἰσιόδοξον πεποιθήσιν του: «Ὅταν κάποτε ἡ Ἑλλάς, ὅπως ἐλπίζω, ἀλλὰ καὶ πιστεύω, θὰ ἔχει καταστῆ μεγαλυτέρα καὶ ἀκμαιοτέρα, θὰ ἐνθυμῆται καὶ τότε τὸν παλαιόν της φίλον καὶ εὐεργέτην».

III

Δὲν ἠμπορῶ νὰ προσθέσω περισσότερα ἐπὶ τοῦ ὅλου θέματος. Ἡ ἐργασία τῆς κ. von der Trenck, ἡ ὁποία ἀνέδειξε τὰ κατὰλοιπα τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Σόντη, περιέχει πλῆθος λεπτομερειῶν μεγάλης σημασίας καὶ χαρακτηριστικῶν διὰ τὴν ταραγμένην περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Ὅθωνος. Καὶ τὰ κατὰλοιπα αὐτά, συμπληρωμένα ὅπως ἐμφανίζονται σήμερον, δὲν καθιστοῦν μόνον κτῆμα κοινὸν ὅλας τὰς λεπτομερείας αὐτάς, ἀλλ' ἐπὶ πλέον προβάλλουν ἀκόμη περισσότερον τὴν προσωπικότητα, τὸ ἔργον ἀλλὰ καὶ τὸν φιλελληνισμόν τοῦ Maurer, τοῦ σημαντικωτάτου αὐτοῦ γερμανοῦ συγγραφέως.

Βεβαίως, γνωρίζομεν σήμερον τὸν βίον, τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ Maurer ἀπὸ τὰ πολλὰ περὶ αὐτοῦ δημοσιεύματα, ἰδίως ἀπὸ τὴν διεξοδικὴν μονογραφίαν τοῦ Karl Dickopf, Georg Ludwig von Maurer, 1790 - 1872, eine Biographi (ἔκδ. M. Lassleben, Kallmünz OPF., 1960). Ἀλλὰ τὰ Ἀπομνημονεύματα καὶ τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἐπεσήμανεν ὁ Ἰωάννης Σόντης, ὅταν, ὅπως ἐλπίζω, ἐκδοθοῦν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας μας, θὰ προσφέρουν νέον ἄφθονον ὕλικόν, τὸ ὁποῖον θὰ πλουτίσῃ τὰς γνώσεις μας καὶ περὶ τοῦ Maurer καὶ περὶ τῆς Ὀθωνικῆς βασιλείας. Θὰ εἶναι δ' αὐτὸ σπουδαῖον ἀπόκτημα, διότι κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν θὰ τονισθῇ ἀκόμη μίαν φορὰν ἡ μεγάλη προσφορὰ τοῦ Maurer εις τὰ ἑλληνικὰ πράγματα καὶ εις τὴν ζωὴν τοῦ Ἑθνους μας κατὰ τὸν περασμένον αἰῶνα.

IV

Καταγόμενος ἀπὸ τὸ Παλατινᾶτον, ὁ Maurer ἐσπούδασε τὰ νομικὰ εις τὸ περίφημον πανεπιστήμιον τῆς Αἰδελβέργης, ὅπου καὶ ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τοῦ δικαίου. Κατόπιν ἠῦρνε τὰς μελέτας του καὶ εις τὸ Παρίσι. Ἀπέβη δ' ἐξέχων νομομαθῆς, ἐξοικειωμένος καὶ μὲ τὸ ρωμαϊκὸν καὶ μὲ τὸ γερμανικὸν καὶ μὲ τὸ γαλλικὸν

δίκαιον. Ἐσταδιοδρόμησε κυρίως εἰς τὸ Μόναχον, ὅπου, ἂν καὶ μὴ καθολικὸς (ἦτο διαμαρτυρόμενος τῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας) συνεδέθη μὲ τὴν βαυαρικὴν Αὐλὴν. Ὅμως, καὶ παρὰ τὸν σύνδεσμόν του αὐτόν, διετήρησε μέχρι τέλους τοῦ βίου του τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα του, ἐνίοτε καὶ μὲ ἀποκλίσεις πρὸς κάποιαν ἰδέαν κοινοκτημοσύνης, ἰδίως εἰς θέματα ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας, ὅπως αὐτὰ ἀνελύθησαν εἰς ἱστορικὰς μελέτας του ἐπὶ τοῦ γερμανικοῦ δικαίου, — ἰδέαν κοινοκτημοσύνης, εἰς τὴν ὁποίαν, ὅπως αὐτὴ εἶχε προβληθῆ ὑπὸ τοῦ Maurer, δὲν παρέλειψαν νὰ παραπέμψουν ἀργότερον καὶ ὁ Marx καὶ ὁ Engels. Ἀπὸ ἄλλης ἐπόψεως, εἰς τὴν διαμάχην μεταξὺ τῶν λεγομένων ρωμαϊστῶν καὶ τῶν λεγομένων γερμανιστῶν, ἡ ὁποία ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐχώριζε τοὺς θεωρητικὸς νομικοὺς τῆς πατρίδος του, ὁ Maurer ἐκράτησε τὴν ὀρθὴν μέσσην ὁδόν, ἀφῆκε δὲ τὸν ἑαυτόν του νὰ ἐπηρεασθῆ καὶ ἀπὸ τὴν ἀκμάζουσαν τότε Ἱστορικὴν Σχολὴν τοῦ Δικαίου τοῦ Fr. K. von Savigny. Δεῖγμα δὲ τοῦ πολυπλεύρου αὐτοῦ προσανατολισμοῦ του ἀπέμεινε σαφὲς εἰς τὸ εὐρύτατον νομοθετικὸν ἔργον, μὲ τὸ ὁποῖον ἐπροίκισε τὴν Ἑλλάδα, ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι ἐμφανῆς ἡ σημασία τὴν ὁποίαν ἀπέδιδε καὶ εἰς τὸ γερμανικὸν καὶ εἰς τὸ ρωμαϊκὸν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ γαλλικὸν δίκαιον, χωρὶς νὰ λησμονῆ καὶ τὸ ἄγραφον ἐθιμικὸν δίκαιον, ὅπως αὐτὸ εἶχεν ἐπισημανθῆ ἰδίως ἀπὸ τὸν Savigny.

Τὴν μεγάλην του προσφορὰν ἐχάρισεν ὁ Maurer εἰς τοὺς ἐπιγόνους μὲ τὸ κλασσικὸν πλέον τρίτομον ἔργον του «Das Griechische Volk», ἐκδοθέν, ὅπως ἐλέχθη, εἰς Heidelberg κατὰ τὸ ἔτος 1835, ἐπανειλημμένως δὲ μεταφρασθὲν καὶ δημοσιευθὲν καὶ εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Ἦδη, μὲ τὰ ἀποκαλυφθέντα κατάλοιπά του, τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος ἐχαρκτήρισεν ὡς συμπλήρωμα τοῦ τρίτομου ἔργου του τοῦ 1835, ὁ Maurer μᾶς προσφέρει καὶ νέον πολύτιμον ὕλικόν, δεκτικὸν εὐρυτάτης ἐπεξεργασίας ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων.

Βαθυτάτην, λοιπόν, ἐκφράζομεν τὴν εὐγνωμοσύνην μας πρὸς τὴν μνήμην τοῦ Ἰωάννου Σόντη, ὁ ὁποῖος, μὲ πολλὴν ὑπομονὴν καὶ κατόπιν ἰσχυρᾶς ἐπιμονῆς, τὰ ἀνεκάλυψε καὶ τὰ ἐπεξεργάσθη, ὅσον ἐπρόλαβε νὰ τὰ ἐπεξεργασθῆ, μέχρι τοῦ αἵφνιδίου θανάτου του. Χάριτες δὲ πολλὰι ὀφείλονται καὶ εἰς τὴν ἀπὸ ἐτῶν πιστὴν συνεργατίδα του κ. Gisela von der Trenck, ἡ ὁποία τὰ συνεπλήρωσε καὶ τὰ κατέστησε προσιτὰ εἰς ὅλους μας.

Ἡ δημοσίευσίς τῶν πολυτίμων αὐτῶν καταλοίπων εἶναι, ὡς φρονῶ, ἐπιβεβλημένον νὰ γίνῃ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας μας. Θὰ εἶναι, ἴσως, ἡ δημοσίευσίς αὐτὴ τὸ εὐγενέστερον μνημόσυνον τοῦ ἀληθμονήτου φίλου καὶ συναδέλφου Ἰωάννου Σόντη. Προτείνω λοιπόν, καὶ εὐχομαι νὰ ἐπιταχυνθῆ κατὰ τὸ δυνατὸν ἡ ἀναγκαία διαδικασία, εἰς τρόπον, ὥστε νὰ πλουτισθῆ τὸ δυνατὸν ταχύτερον ἢ ἑλληνικὴ γραμματεία μὲ ἔργον, πολυσέλιδον μὲν, ἀλλὰ ὄντως πολυσήμαντον.

SUMMARY

P. Zepos presents the posthumous work of J. Sontis, containing the unedited Memoirs from Greece of G. L. von Maurer, member of the Bavarian Regency 1833 - 1834, written in Munich after 1835. The work of J. Sontis has been completed, after his death in 1982, by Mrs. G. von der Trenck. P. Zepos recommends the publication of this work by the Academy of Athens.